

Saša Nedeljković
snedeljk@f.bg.ac.rs

Uticaj obrazaca profesionalnog ponašanja etnologa i antropologa u Srbiji danas na kvalitet istraživanja

Apstrakt:

Rad obrađuje određene aspekte krize etnoantropološke discipline u Srbiji danas. Prilikom pristupanja problemu pošlo se od pretpostavke da je kriza bar jednim delom posledica određenih pravilnosti (obrazaca) u profesionalnom ponašanju većine članova etnoantropološke zajednice koje negativno utiču na kvalitet istraživanja, odnosno negativno utiču na javnu recepciju tih istraživanja. Sistematizacijom iskustava i posmatranjem uočen je određeni broj takvih obrazaca koji su međusobno povezani i međuzavisni. Ovi obrasci uočeni su kod studenata svih nivoa studija etnologije i antropologije, ali i kod mnogih profesionalnih istraživača. Ti obrasci sastoje se od identitetskih (ili ideoloških) i metodoloških segmenata, a u radu je učinjen pokušaj da se oni definišu i kontekstualizuju.

Ključne reči:

etnologija/antropologija, Srbija, kriza, obrasci ponašanja

Uvod

Jedna od ideja organizovanja godišnjih skupova naučnih ili stručnih udruženja jeste da se učesnici na njima bave, između ostalog, ili pre svega, politikom discipline ili udruženja, odnosno da se bave strateškim pitanjima struke. Ukoliko se ta neobavezujuća ideja dodatno podrcta time što se godišnjem skupu da naziv "Etnologija i antropologija u Srbiji danas", onda bavljenje pomenutim pitanjima praktično postaje imperativ, ili je bar ta pitanja nepristojno izbeći, čak i po cenu da se pišući o njima ne ispune svi formalni zahtevi naučnog rada. Prethodno navedeni razlozi izazvali su me da se, možda pretenciozno, okušam kao dijagnostičar ili terapeut struke, discipline ili naučne zajednice.

Pomenutim pitanjima etnolozi/antropolozi u našoj zemlji poslednjih godina posvećuju jako mnogo pažnje, tako da bi se moglo reći da je to jedna eksploatisanijih tema u našoj etnologiji/antropologiji (vidi Naumović 1998; takođe Kovačević 2001; takođe Milenković 2006; takođe Naumović 2008; takođe Prelić 2008; takođe Žikić 2009; takođe Pavićević 2011; takođe Žikić 2012; takođe Nedeljković 2012/I; takođe Milenković 2012). Pokazivanje interesa za ta pitanja moglo bi biti simptom za nešto čemu tek treba da damo ime i da ga definišemo. Prilično slobodno i nemaštovito ja bih, kao radni naziv, predložio da to nazovemo krizom, a u ovom radu bih

pokušao da započnem sa utvrđivanjem njenih uzroka i karakteristika. Ovaj, u neku ruku inicijalni rad namenjen je prepoznavanju i izdvajanju nekih od razloga za pojavu pomenutih simptoma, dok bi se u narednim radovima pristupilo proučavanju njihovih dubljih uzroka i traženju rešenja za njih. Unošenje sistematičnosti u bavljenje tim pitanjima je neophodnost jer, uprkos velikoj pažnji koja im se posvećuje, mnoga od njih i dalje ostaju bez odgovora, a kriza discipline, ili kriza zajednice etnologa/antropologa u Srbiji, i dalje traje ili se produbljuje.

Jedan od bitnih pokazatelja krize date zajednice, osim što se ta zajednica sve više bavi sobom, jeste da o pomenutim pitanjima neprekidno pričamo, ali da nismo u stanju da ih pretvorimo u naučne probleme, odnosno da nismo u stanju da ih tretiramo naučnim sredstvima. U ovoj činjenici ogleda se bar četiri od nekoliko značajnih nedostataka naše profesionalne prakse, kojima ću se u radu nešto kasnije pozabaviti: razdvajanje životnih problema od naučnih problema (odnosno podela na život, s jedne strane, i na profesionalnu delatnost, s druge strane), akciona nedelotvornost ili neprilagođenost, suzdržanost u kritičkoj analizi sopstvenog okruženja i autorefleksivno slepilo.

Ovaj rad u izvesnom smislu predstavlja pokušaj pružanja određenog empirijskog doprinosa razvoju primenjene antropologije kod nas, ali i pokušaj provere samoposmatračkog potencijala univerzitetskih nastavnika, odnosno proveru tog potencijala kod etnoantropologa. Polazeći od toga da nema bolje potvrde o značaju, efikasnosti i primenljivosti antropoloških znanja od uspešne primene istih na poboljšanje same discipline, ili na ostvarivanje njenih interesa, odlučio sam da to pokušam i da dokažem. Mislim da je dobro što je sve više etnologa/antropologa koji smatraju da se i mi, kao i svi drugi, moramo više posvetiti marketingu discipline, što podrazumeva da rezultate našeg rada moramo posmatrati kao određenu vrstu proizvoda na tržištu. Proizvodu koji nudimo trebalo bi prvo odrediti svrhu ili smisao, odnosno trebalo bi prvo pronaći (ili izmisliti) potrebu čije bi on mogao biti zadovoljenje: proizvod koji nema svrhu ne može opstati. Osim toga, proizvod bi trebalo atestirati; trebalo bi prvo mi, kao njegovi proizvođači ili ponuđači, da ga koristimo i/ili proverimo, kako bi oni koji bi mogli biti naši klijenti mogli da se uvere u njegovu pouzdanost i efikasnost, a, sledstveno tome, da se uvere i u potencijal naše discipline, odnosno u mogućnosti primene naših istraživanja.

Sa dosta razloga možemo tvrditi da su interesi pripadnika etnoantropološke discipline svuda u svetu, u određenoj meri i u izvesnom smislu, ugroženi, odnosno da postoji kriza etnoantropološke discipline ne samo kod nas, nego i u svetu.¹ O tome gotovo svakodnevno, na ovaj ili onaj način,

¹ Pre godinu dana guverner Floride uzburkao je javnost svojom izjavom da, u cilju racionalnijeg trošenja državnih para, više neće podržavati studije antropologije na državnom univerzitetu, odnosno, rekao je da antropologija nije podjednako

pričam sa mnogim kolegama. Borba za te interese može se istovremeno voditi na nekoliko nivoa i planova, a jedan od njih je svakako onaj koji se tiče rada na ispravljanju sopstvenih grešaka ili nedostataka. Da bismo ispravili sopstvene nedostatke moramo da ih, za početak, postanemo svesni, a zatim da tragamo za mogućnostima njihovog prevladavanja. Nedostaci ili problemi naše naučne zajednice mogu biti posledica delovanja raznih faktora ili procesa, ali su dva faktora dominantna: sama ideja discipline i sredstva kojima se ona služi, s jedne strane, i preovlađujući kulturni obrazac u kome se ta disciplina primenjuje, s druge strane. Ta dva faktora oblikuju nešto što bi se moglo nazvati profesionalnim ponašanjem etnologa/antropologa u Srbiji.

U ovom radu pokušaću da sistematizujem, analiziram i definišem neke od problematičnih aspekata profesionalnog ponašanja etnoantropologa u Srbiji. Prilikom pisanja rada krenuo sam od mogućnosti da postoji neka pravilnost u mišljenju i ponašanju svih etnoantropologa koja se negativno odražava na položaj discipline u društvu i na kvalitet istraživanja. Tu pravilnost, ili taj obrazac, moguće je otkriti i tretirati kako bi se kvalitet istraživanja popravio, a položaj discipline poboljšao.

Predmet istraživanja, profesionalno ponašanje etnoantropologa u Srbiji, nije lako konceptualizovati i kontekstualizovati. U profesionalno ponašanje u širem smislu spadaju svi postupci koji su u vezi sa našom profesijom. U većini slučajeva teško je postaviti jasnu granicu između profesionalnog delovanja i običnog, "civilnog" života. Etnolozi/antropolozi, verovatno u većoj meri nego predstavnici većine drugih disciplina, gotovo neprekidno, i neizbežno, razmišljaju o svojoj profesiji, odnosno o problemima koje proučavaju. Mi pišemo radove i spremamo predavanja kod kuće, družimo se međusobno, a svako naše iskustvo na izvestan način pretvara se u našu građu; ne postoji oblast života koju etnologija/antropologija ne tretira. Zbog toga je potrebno uvesti pojam profesionalnog ponašanja u užem smislu, u koje spadaju svi naši postupci koji direktno dovode do planiranja i pripreme istraživanja, do istraživanja i prezentacije rezultata istraživanja. Takvo ograničenje omogućava operacionalizaciju predmeta proučavanja.

Raščlanjavanje problema: parametri krize

Nesuvislo je u današnjem svetu uopšte govoriti o postojanju krize discipline. Kriza antropologije postoji od njenog utemeljenja, a kriza društva u kome živimo je konstanta poslednjih nekoliko vekova. Ne bih mogao da

potrebna kao matematika i građevina te da država nema interes da te studije više finansira. Ovo je pokrenulo lavinu reakcija antropologa koji su se trudili da dokažu guverneru kako greši. Vidi "Florida Governor: Anthropology Not Needed Here", na <http://blogs.plos.org/neuroanthropology/2011/10/11/florida-governor-anthropology-not-needed-here/> od 27.11.2012.

tvrdim da je kriza antropologije teža ili dublja od krize drugih disciplina, ali je mnogo pokazatelja koji idu tome u prilog. Kriza je neodvojiva od ideje razvoja, i zato pojam krize ne sme da nosi samo negativno značenje; kriza je uvek, između ostalog, i prilika za napredak. Ako kao kriterijum koristimo vrstu i stepen uticaja etnološke/antropološke discipline (ili uticaj etnološko-antropološke populacije) u društvu, mogli bismo reći da postoji veći broj pokazatelja da su disciplina i pomenuta naučna zajednica u krizi.

1) Postoji preveliki broj školovanih etnoantropologa koji nemaju gde da se zaposle, odnosno koji nemaju ideju gde bi mogli da se zaposle²

2) Postoji premalo nezavisnih (samostalnih) etnoantropoloških istraživača i projekata

3) Etnoantropološka literatura se ne prodaje dobro izvan uskostručnog kruga

4) Etnolozi/antropolozi retko dobijaju nagrade i/ili priznanja izvan struke

5) Malo etnologa/antropologa učestvuje u javnim debatama, na tribinama, u interdisciplinarnim komisijama itd.

6) Pripadnici drugih disciplina polako osvajaju naš "tradicionalni" istraživački prostor i autorizuju pravo na njega

7) Sve je manje studenata koji se prijavljuju za studije etnologije i antropologije

8) Imamo premalo (ili nimalo) predstavnika na ključnim ili uticajnim pozicijama: u akademiji nauka, na visokim državnim funkcijama, među rukovodiocima interdisciplinarnih projekata, itd.

Ako, pak, kao kriterijum upotrebimo stepen unutrašnje kohezije unutar zajednice etnologa/antropologa, stepen definisanosti ili standardizovanosti osnovnih organizacionih, programskih, ideoloških i metodoloških rešenja nailazimo takođe na pokazatelje da ono što se dešava nije pogrešno nazvati krizom. Sve više etnologa/antropologa počinje da se bavi problemima svog profesionalnog identiteta, problemima svoje prakse, problemima istorije svoje zajednice ili svojih studija, što posredno govori da nijedna od tih stvari nije dobro proučena ili definisana. Kriza naše discipline možda je najuočljivija i najupečatljivija u praktičnim pitanjima koja se tiču toga šta i kako radimo, koji su naši predmeti i metodi proučavanja, kome su namenjena naša istraživanja i koja je svrha naših istraživanja.³ Ni na jedno od

² Pre nekoliko godina, jedna naša koleginica je, boreći se za svoj posao, vodila tešku administrativnu bitku kako bi se izborila za to da etnolozi mogu da predaju građansko vaspitanje u osnovnim školama. Pripadnici gotovo svih disciplina sa našeg fakulteta mogu taj predmet da predaju, ali našim kadrovima to nije omogućeno. Dobijam protivrečne informacije o tome da li je u toj borbi naša koleginica izašla kao pobednik.

³ Pre nekoliko godina jedna mladi svršeni etnolog/antropolog vrativši se sa studija iz Beograda u svoj rodni grad u unutrašnjosti, zapao je u problem prilikom

ovih kapitalnih ali konkretnih pitanja o našoj disciplini, ili o našoj delatnosti, nismo u stanju da damo konkretan, jasan zajednički odgovor.

Komparativna interpretacija ove činjenice, a na značaj te interpretacije ću se vratiti kasnije, ostavlja dosta prostora za razmišljanje. Ukoliko upravo navedena pitanja postavimo bilo kojem pripadniku bilo koje od nama srodnih naučnih disciplina pretpostavljam da ćemo na većinu, ili na sva od ovih pitanja, dobiti prilično jasne odgovore i/ili stavove koje će deliti većina prosečnih pripadnika discipline. Ujednačenost predmeta i problema istraživanja, metodologije i zaključaka zavidna je u mnogim nama srodnim disciplinama.⁴ To nikako ne znači da mi treba da se u tom smislu osećamo inferiornima, ili da treba da zaključujemo da smo samo mi na pogrešnom putu, ali svakako da to treba da nam ukaže na činjenicu da postoji izvesna heterogenost unutar naše naučne zajednice koja može da proizvodi i dodatni kvalitet, ali i dodatne probleme.

Navedeni pokazatelji naše krize mogu se iščitavati i tumačiti na različite načine i mogu nositi različite poruke. Kao prvo, oni govore da je položaj antropologa svuda u svetu u suštini isti. On bi se mogao opisati kao položaj koji je daleko od centra moći, sa nejasnom ulogom ili nedefinisanim statusom. Antropologija nije nauka koja je u žiži interesovanja, a njena dostignuća nisu takva da ih društvo može lako, brzo i direktno iskoristiti. Antropolozi su slabo socijalno vidljivi i nemaju svoj domen delovanja. Ne može da se kaže da su etnolozi/antropolozi isključivo odgovorni za svoj položaj u društvu, ali je sasvim sigurno da u određenoj meri na njega mogu uticati. Objektivni pokazatelji, sami po sebi, ne proizvode krizu. Kriza nastaje onda kada subjekt postane svestan neusklađenosti između svojih potencijalnih i realizovanih ostvarenosti. Činjenica da smo postali svesni svojih osujećenosti, ali da na njih još nemamo rešenja, uzrok je intenziviranja krize.

Uočeni nedostaci u obrascu profesionalnog ponašanja

Jedna od mogućnosti traganja za nedostacima u profesionalnom ponašanju naših etnologa/antropologa povezana je sa konstruisanjem idealnog ili totalnog modela ponašanja etnologa/antropologa, koji će služiti kao pa-

pokušaja da se prijavi na biro rada. Nije mogao da se prijavi kao etnolog i antropolog, već samo kao etnolog, ili samo kao antropolog. Šifarnik u birou nije podržavao takvo zanimanje: šifra za etnologue nije bila ista kao šifra za antropologe. Naš mladi kolega našao se pred problemom koji nije mogao da reši, pa se opredelio da se izjasni kao antropolog. To mu je znatno umanjilo šanse da dobije posao u određenim intitucijama.

⁴ Nedavno sam recenzirao veliki broj radova za jednu međunarodnu naučnu asocijaciju pedagoga i andragoga, i bio zapanjen teorijsko-metodološkom i tematskom ujednačenošću radova. Iako nisam stručan za tu oblast, rad na tim recenzijama nije ni izbliza bio tako težak kao rad na recenzijama za antropološke časopise.

rametar. Pri tome, pažnju treba obratiti i na organizacioni, i na edukativni, i na istraživački, i na aspekt koji se tiče prezentacije ili poduke, i na primenjeni ili akcioni aspekt. Postoji li idealno ili apsolutno bavljenje etnologijom/antropologijom i, ako postoji, koje su njegove karakteristike? O tome u literaturi postoje samo nejasni obrisi i nagoveštaji, koji se tiču odabira predmeta istraživanja, odabira građe i njene obrade itd (vidi Monaghan/Just 2003; takođe Kottak 2008). U idealnom etnoantropološkom istraživanju mora se tragati za razumevanjem problema kroz kombinovanje naših (“autentičnih”) metoda prikupljanja građe i analize (posmatranje sa učestvovanjem i interpretacija, na primer)⁵, sa metodama drugih disciplina (statistika, istorija, ispitivanje stavova). Istraživanja se u određenoj meri i na određeni način približavaju tom idealnom modelu.

Totalni model može se, radi lakše operacionalizacije, raščlaniti na nekoliko različitih segmenata, tj. do njega se može doći posrednim putem, putem analize postignutih rezultata. Kao prvo, možemo sami pokušati da ocenimo postignute profesionalne rezultate pripadnika naučne zajednice, odnosno da procenimo odnos između očekivanog i postignutog. To se može činiti upoređivanjem naših rezultata sa rezultatima drugih, sličnih zajednica. Možemo porediti različite aspekte našeg profesionalnog ponašanja sa profesionalnim ponašanjem sličnih zajednica koje se smatraju prvoklasnim, odnosno upoređivanjem dostignuća naših institucija sa dostignućima institucija koje se smatraju najuspešnijim. Pri tome, možemo se porediti kako sa najuspešnijim antropološkim institucijama u inostranstvu, tako i sa najuspešnijim naučno-istraživačkim institucijama uopšte kod nas.⁶ Kao drugo, možemo analizirati javnu evaluaciju našeg rada, tj. posmatrati reakcije javnosti. Ocena sopstvenog rada ne mora biti samo objektivna ili kvantitativna: možemo se u tom smislu služiti i parametrom zadovoljstva sopstvenim radom, osećajem ispunjenosti koji on kod nas proizvodi.

Moja osnovna građa, ona na osnovu koje sam donosio zaključke, bili su radovi (naučni i studentski) koje sam ocenjivao, odnosno recenzirao, moji utisci u vezi sa pojavama i procesima unutar naučne zajednice, kao i razgovori sa studentima i kolegama. Nedostatke koje smatram suštinskim

⁵Pripadnici drugih disciplina priznaju antropologiji „autorstvo“ nad posmatranjem, kao metodom prikupljanja podataka (vidi Pejčić 1995, 246).

⁶ Uspeh, koji ovde uzimam kao parametar, u naučnoj se zajednici često prati preko objektivnih i subjektivnih parametara. Objektivni i/ili kvantitativni parametri bili bi citiranost, broj objavljenih radova u eminentnim časopisima, broj prodatih knjiga, pozivi na držanje plenarnih predavanja i nastave na svetskim univerzitetima, dolazak većeg broja stranih studenata ili stručnjaka na studije ili usavršavanja, pozivi na saradnju i sl. Subjektivni i/ili kvalitativni pokazatelji bili bi prepoznavanje kvaliteta od strane drugih i uticaj na proces tuđih istraživanja, kao i trajanje postignutog uticaja, da nevedem samo neke od mogućih oblika ovih pokazatelja.

pokušao sam da izdvojim koristeći se višestrukim kriterijumom, i posmatrajući razne aspekte i dimenzije konstruisane stvarnosti u kojoj se odvijaju etnološko/antropološka istraživanja. Kako se konstruiše ta stvarnost, i koje su njene karakteristike? Kakve organizacione ili administrativne postupke bi bilo moguće i potrebno primeniti da bi se određeni propusti u ponašanju mogli izbeći? Postoji li neki preporučeni ili poželjni obrazac politike naučne zajednice, koja bi se mogla pretvoriti u konkretna programska rešenja?

Na nivou istraživača pojedinca, odnosno u pogledu izvedbe konkretnih istraživanja, da bih otkrio slabosti pratio sam, između ostalog, doslednost, ali i stepen odstupanja od uobičajenog, zdravorazumskog pogleda na svet. U tu svrhu bilo je neophodno razdvojiti tri faze u procesu istraživanja: inicijalna faza, kada dolazi do osmišljavanja istraživanja, faza istraživanja, kada se praktično vrši istraživanje, i faza prezentacije rezultata, kada se publici, u pisanoj ili usmenoj formi saopštavaju rezultati istraživanja. Svaka od tih faza obeležena je veoma specifičnim psihološkim mehanizmima i procesima, koje bih podelio na: motivaciju ili interes, samoosvećenost, opservaciju, razumevanje i želju da se stvarnost promeni na bolje. Istraživač mora biti u stanju da zapazi i razume više stvari u vezi sa proučavanim problemom od konzumenata, kao i da je u stanju da sve to saopšti razumljivim jezikom kako bi stečeno znanje moglo biti upotrebljeno. Zato sam prilikom ocenjivanja radova, kao prvo, upoređivao nameru koja stoji iza istraživanja, bar one njene aspekte koji mogu biti dostižni posmatraču sa strane, s jedne strane, sa onim što se stvarno dešavalo tokom istraživanja, s druge strane, i sa onim šta se javlja u finalnoj verziji rada, odnosno šta je ostalo od celokupne građe, ili šta je od toga saopšteno i kako, s treće strane. Drugo, proučavao sam da li je, na koji način i u kojoj meri tokom prezentacije rezultata istraživanja odgovoreno na sva pitanja koja konzumenta (publiku) mogu zanimati. Prvi kriterijum se, dakle, odnosi na ujednačenost i uporedivost naše svesnosti tokom različitih faza istraživanja, a drugi kriterijum se odnosi na stepen u kojem mi korespondiramo sa stvarnošću, odnosno sa javnošću. Može se reći da sam posmatrao problem na dva nivoa: na nivou percepcije, i na nivou uvida ili shvatanja. Šta je sve istraživač i kako zapazio u vezi sa proučavanim problemom, s jedne strane, i šta je i kako od svega toga zaista razumeo, odnosno da li je svoje uvide bio u stanju da prenese i čitaocima, s druge strane. Konsultovanje mišljenja publike je važno kako bi se uvidelo da li nas naš teorijsko-metodološki ili pojmovni aparat osposobljava da sve više širimo i produbljujemo svoje perspektive, ili nas sve više ograničava i zatvara unutar jednog misaonog okvira.

Prvi nivo analize predstavlja pokušaj da se utvrdi da li istraživač koga procenjujem može da percipira sve bitne činjenice u vezi sa posmatranim slučajem: pri tome, na osnovu pretpostavki zasnovanih na iskustvu, ali i na osnovu drugih, kontrolnih izvora, upoređujem šta je ono što se stvarno desilo, a šta je ono što je istraživač video, odnosno čega je istraživač postao svestan. Drugi nivo analize ticao se proučavanja razlike između onoga što

je istraživač video i čega je postao svestan na osnovnom kognitivnom nivou, s jedne strane, i onoga što je konceptualizovao kao naučno ili relevantno za proučavanje, s druge strane. Vrsta i količina odbačenog materijala, kao naučno neupotrebljivog ili nepotrebnog, predstavljala je centralni predmet analize: šta je uzrok za to odbacivanje određene građe i zašto, i kako se objašnjava ili pravda ta selektivnost u odabiru različitih nivoa građe? Zatim sam, kao treći nivo, pratio razliku između onoga što je napisano, s jedne strane, i onoga što je saopšteno (na odbrani teze ili tokom prezentacije na konferenciji), s druge strane. Zašto nastaje ta diskrepanca? Sve navedeno predstavlja dimenziju stvaralaca, autora ili istraživača: tu se pre svega radi o odnosu istraživača prema građi, ali i prema sebi. Druga dimenzija tiče se odnosa između istraživača i zamišljene publike. To je nivo na kojem istraživač stvara predstave o publici, i u skladu sa tim modeluje svoje istraživanje, svoju građu, svoje zaključke, odnosno prezentaciju. Prvi vid odnosa, odnos istraživača prema građi, predstavlja naučni nivo u užem smislu, ili bazični istraživački nivo, dok odnos istraživača prema publici predstavlja socio-naučni nivo, predstavlja čistu naučnu delatnost suočenu sa različitim zahtevima društvenih procesa i odnosa. U prvom tipu odnosa sagledavaju se (samo)spoznajna i perceptivna ograničenja istraživača, dok se u drugom tipu odnosa ogleda njegova socijalna inteligencija, odnosno njegov ograničen društveni uticaj, tj. njegova socijalna vulnerabilnost. Pretpostavio sam da se razlozi za razliku između stvarnog i mogućeg mogu naći i u prvom i u drugom tipu odnosa. Zato sam tokom godina obraćao posebnu pažnju na to kako se autor odlučuje šta će, gde i kako da istražuje, kao i gde će i kako da prezentuje svoje radove. Ovaj nivo istraživača mora se uvek dopunjavati i procenjivati u skladu sa tim kako publika stvarno reaguje; treba proučavati i kako se određena publika odlučuje šta će da sluša i kako će to da primi. Usmerenost je bila na to na šta i kako slušaoci različitih vrsta reaguju prilikom prezentacija rezultata istraživanja.

Ta istraživanja, kombinovana sa određenim eksperimentalnim pokušajima, kako u istraživačkom, tako i u pedagoškom smislu, donele su određene spoznaje. Zapazio sam određeni broj slabosti koje etnoantropolozi pokazuju, kako u odnosu na mnoge svoje kolege u drugim, uglavnom razvijenijim zemljama, tako i u odnosu na svoje kolege u drugim, uglavnom razvijenijim i uticajnijim naučnim disciplinama u Srbiji. Ne može se, međutim, reći da su navedene slabosti obeležje samo naših etnologa-antropologa, ili samo etnologa-antropologa. Mnoge od tih slabosti imaju i pripadnici naše discipline u svetu, odnosno svi naučni radnici u Srbiji, ali kod nas etnoantropologa postoji potencijal svesti da se te slabosti sagledaju koji nije iskorišćen, te sistemsko sprečavanje da se prepoznavanje tih slabosti “iz nesvesnog probije u svesno”, što dovodi do prisilnih radnji na sprečavanju strategija da se pristupi ispravljanju tih nedostataka što, opet, rezultira određenim oblicima kolektivne neuroze. Ti nedostaci odnose se na neposedo-

vanje određenih sposobnosti ili nedostatak zainteresovanosti za određene teme, na nedostatak obučenosti, i na opterećenost određenim, uslovno rečeno, ideološkim preduslovima. Dva nivoa slabosti se u tom smislu mogu prepoznati i izdvojiti. Kao prvo, pokazujemo znatne slabosti u osnovnim fazama pripreme istraživanja, tačnije u infrastrukturnim segmentima istraživanja (formulisanje problema, deskripcija problema, formiranje instrumenata istraživanja). Kao drugo, pokazujemo nedovoljno snage i ideacije da izađemo izvan konzervativnog ili konvencionalnog okvira naučnog istraživanja, za šta nam naša disciplina pruža obilje mogućnosti. Naša slabost je i u tome što nismo dorasli drugim disciplinama u smislu standardizovanosti i normiranosti, ali i u tome što nedovoljno koristimo mogućnosti da postanemo naučno-istraživačka avangarda, da prednjačimo u postavljanju novih superstrukturnih i/ili kreativnih standarda.

U tom smislu, jedan od važnih aspekata problema u etnoantropološkim istraživanjima, ali i u naučnim istraživanjima uopšte, tiče se borbe za moć koja se odvija unutar trougla koji čine šira društvena zajednica (zajedno sa preovlađujućim kulturnim obrascem), ispitanici (ili predmeti istraživanja) i istraživači. Problem očuvanja preovlađujućeg kulturnog obrasca, odnosno zaštite interesa određenih društvenih subjekata putem opstrukcije objektivnog naučnog istraživanja, s jedne strane, i problem otkrivanja istine, odnosno zaštita interesa nauke putem dekonstrukcije svega što se na putu interesovanja naučnika nađe, s druge strane, samo su jedan od vidova tih složenih konceptijskih konflikata. Potreba ili želja da se kontroliše istraživački proces često je vrlo neprimetna, ali uvek prisutna, pa joj moramo posvetiti dužnu pažnju kako bismo razumeli šta se zaista dešava tokom istraživanja. Naučnici se tako susreću sa problemom ostvarivanja kontrole konteksta i kontrole diskursa, budući da se moraju boriti i sa sopstvenim ograničenjima, i sa etosom društva u celini, i sa partikularnim interesima uže zajednice koja se proučava (o problemima distribucije moći u raznim društvenim situacijama vidi više u Van Dijk 2008).

Naša istraživanja proizvode manje ili veće posledice na globalnom nivou, na nivou društvenog sistema, na nivou naučne discipline, na nivou proučavanja problema i na nivou pojedinca koji istražuje problem. U kognitivnom smislu, pozitivne ili konstruktivne posledice naših istraživanja su spoznaja društvene realnosti ili opšteg društvenog konteksta, disciplinarna osvešćenost, spoznaja u vezi sa predmetom proučavanja i lična samospoznaja. Uticaj na šire društvene procese, uticaj na politiku ili razvoj discipline, uticaj na proučavano i uticaj na sopstveni život su četiri dimenzije demonstracije moći koje se zasnivaju na vrlo složenom međuodnosu različitih potencijala ili kapaciteta. U svim pomenutim segmentima ili nivoima rada etnoantropološke zajednice u nas zapazio sam određene nedostatke, tj. zapazio sam mnogo prostora za napredak.

Polazeći od ponuđene radne definicije idealnog istraživanja, i primenjujući konstruisani idealni model etnoantropološkog profesionalnog pona-

šanja na građu, bio sam u stanju da primetim nekoliko sindroma koji se konstantno ponavljaju (ili se nikako ne menjaju) u našem profesionalnom ponašanju, te koji ukazuju na određene sistemske greške. Ti sindromi se mogu podeliti u dve grupe: ideološku/identifikacijsku i metodološku. Razloge zašto se ti sindromi javljaju pokušao bih da sistematizujem na sledeći način⁷:

1) **Ideološki/identitetski problemi.**

Savremena srpska etnologija/antropologija prigrlila je antropološku tradiciju, pokušavajući istovremeno da zadrži i svoje staro, etnološko nasleđe. I idejno, i ekonomski, i etimološki (ethnos – etnicitet), etnologija je određena kao etnički ili nacionalno usmerena disciplina istorijske orijentacije, prilično bazirana na istraživanju ruralnih sredina. S druge strane, antropologija je na isti način određena kolonijalizmom, ali i humanizmom, često povezanim sa urbanom kulturom, odnosno sa sociološkim metodima. Nasleđujući najteža ideološka opterećenja od obe ove tradicije, srpska etnologija/antropologija danas je uhvaćena u zamku odbrane interesa sopstvene etničke/nacionalne zajednice, s jedne strane, i odbrane interesa humanističkih ideala, oličenih u programskim rešenjima humanističkih disciplina. Prva vrsta opterećenosti proizvodi probleme u vezi sa zauzimanjem kritičke distance prema sopstvenoj zajednici, a druga proizvodi probleme u vezi sa aktuelnošću i sa ekonomskom isplativošću istraživanja ili, drugim rečima, probleme u vezi sa relevantnošću i primenom rezultata istraživanja i probleme u vezi sa virtuelizacijom discipline.

*A) **Nepostojanje kapitalnih projekata i bazičnih vodiča.***

Naša etnološka/antropološka produkcija izuzetno je siromašna naučno-popularnim studijama, kapitalnim delima, metodološkim praktikumima, leksikonima i enciklopedijama, udžbenicima, vodičima i obimnim predeonim monografijama itd. Nedostaju bazični orijentiri, u vidu udžbenika ili leksikona, koji bi pomogli mlađim kolegama ili široj javnosti da se upoznaju sa osnovama struke. Nedostaju, s druge strane, kapitalne studije koje

⁷ U ovom ogledu neću navoditi primere, što se može učiniti metodološki nedоследnim. Razlozi za to su što bih time morao da izdvajam samo neke od kolega, iako svi, ili gotovo svi, delimo sa njima ove nedostatke. Time bih navedenima nanео veliku nepravdu i nepotrebno ih stigmatizovao. Ja sam u odgovarajućim prilikama (odbrane teza, npr) javno kritikovao radove mnogih kolega i kolegunica, a svedoci su bili brojni pripadnici naše discipline. U ovom ogledu, međutim, budući da je u izvesnom smislu prigodan, pa treba pre svega da pokrene na razmišljanje a ne da zadovoljava tvrde naučne standarde u svakom svom segmentu i pogledu, uzdržaću se od toga. Zato će ovaj rad delovati više kao promišljanje, nego kao rezultat analize ampirijskog materijala.

bi u celini obuhvatile određeni problem. To proizvodi situaciju u kojoj smo jako zavisni od takvih proizvoda koja dolaze iz drugih disciplina. Ili, što je možda još gore, od nas neprestano zahteva da definišemo osnovne pojmove, da se teorijski i metodološki orijentišemo, da stalno budemo opterećeni kreativnim stvaranjem. Više je razloga za nedostatak pomenutih proizvoda. Jedan od njih leži u činjenici da je etnologija/antropologija, u više nego jednom smislu, disciplina koja se nalazi u međuprostoru između drugih, starijih i bolje organizovanijih disciplina, istorije, geografije i sociologije, čija iskustva ili znanja koristi. Delatnici u tim drugim disciplinama već su objavili vredne studije i preglede, koje se gotovo bez prilagođavanja mogu koristiti i u etnologiji/antropologiji, pa nema potrebe da se etnolozi/antropolozi time ponovo bave. Osim toga, za kapitalne projekte potrebni su resursi (ljudski i ekonomski) koje etnologija/antropologija najčešće nema. Nije bez uticaja na to i činjenica da se etnoantropolozi u tom smislu često brane time kako oni čine naučnu avangardu, te ne mogu da zadovoljavaju ukuse šire čitalačke publike. Oni veruju da treba da vrše proboj u nove, nepoznate sazajne oblasti, a ne da se bave sistematizacijom i standardizacijom dostignutih znanja. U svom razvoju otišli smo daleko od sve tri pomenute discipline, i želeli bismo da izgradimo svoj poseban disciplinarni identitet, ali nismo stvorili infrastrukturne uslove da budemo potpuno nezavisni. Studentima, kao i široj javnosti, često nije jasno ko smo mi, šta radimo, i kako to treba da radimo.⁸ Mi nismo do sada uspeli da u tu svrhu stvorimo lako razumljivo, koncentrovano štivo, koje će imati i ideološku i praktičnu funkciju. Osim produkcije, problem predstavljaju i naša namerna odbijanja da učestvujemo u naučnoj estradi. Svedok sam većeg broja situacija u kojima smo odbili da za radio ili televiziju komentarišemo određene pojave. Za određene stvari, dakle, postoji interes javnosti, i ta javnost nas prepoznaje kao autoritete u toj oblasti, ali mi ne pokazujemo interes da prihvatimo takvu ulogu, odnosno ne osećamo potrebu da sistematično radimo na promeni te uloge.

B) *Nepostojanje kritičke distance i/ili objektivnosti.*

Dok, s jedne strane, naša istraživanja gube životnost, gube vezu sa stvarnim životom (o čemu će biti reči u okviru razmatranja o metodološkim problemima), dotle se u prevelikoj meri dopušta da svakodnevni životni ili društveni procesi utiču na kvalitet i domete istraživanja. Dok neophodne informacije o povezanosti istraživača sa predmetom istraživanja izo-

⁸ Svake godine suočavam se sa pitanjima studenata o tome koju metodologiju da upotrebe u seminarskom, diplomskom ili master radu, i kako da analiziraju prikupljenu građu. Veoma često se dešava da se kandidati opredele da koriste sociološku metodologiju i literaturu, sa formiranim upitnikom zatvorenog tipa, za koji postoje jasna metodološka uputstva. To im je mnogo shvatljivije od interpretativnog antropološkog metoda.

staju (vidi takođe u metodološkim problemima), dotle su istraživanja preterano opterećena osećajem dužnosti koje istraživači osećaju prema informantima, ili zajednici unutar koje proučavaju određene probleme. Istraživači su sputani moralnom odgovornošću, poistovećujući se sa ljudima koje ispituju iz raznih razloga. Imamo previše obzira prema tome kakve će reakcije izazvati naša istraživanja, iz čega se rađa, sa stanovišta struke, nedopustiva autocenzura. Opravdanja za takav pristup lako je naći i braniti. Doza simpatije prema ispitanicima i empatije sa njima kod istraživača postoji u svim naučnim disciplinama, ali je mera u kojoj se ona javlja u antropološkim istraživanjima proporcionalna vrsti i stepenu psihološkog i fizičkog kontakta, odnosno stepenu psihološke i fizičke bliskosti između istraživača i istraživanog. Antropolozi duže održavaju veze sa ispitanicima, a ta veza je znatno prisnija i dublja nego u većini drugih disciplina, jer se zasniva na posmatranju sa učestvovanjem i dubinskom intervjuu koji često podrazumeva biografski pristup. Takav pristup prirodno stvara znatno jače veze između učesnika u proučavanju, donosi znatno suptilnije, intimnije ili delikatnije podatke, koji, budući da se radi sa malim brojem ispitanika, mogu biti u znatno većoj meri kompromitujući nego podaci koje dobijamo u drugim humanističkim i/ili društvenim naukama. Veliki korpus sakupljenih podataka tako nikada ne ugleda svetlost dana, jer bi njegovo objavljivanje narušilo ugled ispitanika i naškodilo njihovim interesima, ali i podrilo moralne parametre istraživača. Tajnost identiteta ispitanika u antropologiji znatno je ranjivija nego tajnost identiteta ispitanika u, recimo, socijalnoj psihologiji. Ta krhkost odnosa između aktera u istraživanju, čini od građe sakupljene antropološkim sredstvima opasnu materiju kojom, u maloj zajednici kakva je ova naša, nije lako ni bezazleno rukovati. Ideja izdaje prijateljstva, ideja nezahvalnosti gosta i ideja dužnika, s jedne strane, i neprofesionalizam koji podrazumeva konstruisanje činjenica u skladu sa prećutanim informacijama, s druge strane, dve su strane jednog procesa koji se odvija duž linije lojalnosti, objektivnosti, profesionalizma i dužnosti. Ovo je vrlo važna dilema etnološke perspektive antropološke discipline. Da li je neophodno da budemo indiskretni?

Jedna od osnovnih tačaka kvalitetnog istraživanja čiji se rezultati mogu primeniti jeste emotivna, politička, ideološka i finansijska nezavisnost od svih faktora koji su povezani sa predmetom istraživanja, a naročito nezavisnost u odnosu na predmet istraživanja (vidi Simonović/Milenković 2008). Ukoliko ovakve nezavisnosti nema, onda istraživanja nemaju dovoljan kredibilitet. Ono što se javlja kao problem u velikom broju doktorskih i magistrarskih teza, kao i master i diplomskih radova, nije povezano sa stručnošću, već sa ideološkom opterećenošću koje proizlazi iz osećaja obaveze prema ispitanicima, odnosno iz davanja primata ljudskim odnosima u odnosu na naučni postupak. Između ispitanika i istraživača javlja se prevelika emotivna vezanost koja postavlja moralne dileme u vezi sa prezentacijom

rezultata i objektivnošću. Nema dovoljne distance u odnosu na predmet istraživanja, nema kritičke analize, postoji moralna odgovornost koja ide na užtrb naučnih dostignuća. Sve su to, po jednoj od sistematizacija i/ili definicija, obeležja etnologa, a ne antropologa. Mi smo, dakle, još uvek etnolozi, jer se zalažemo za interese svoje zajednice, nismo u stanju da se suočimo sa posledicama rezultata naših istraživanja.⁹

C) *Nezainteresovanost za “stvarne” (opipljive) probleme. Pretvaranje etnoantropologije u fenomenologiju, ili virtuelizacija discipline.*

Čini se da nijedna disciplina nije pretrpela takve posledice razvoja i/ili uslozljavanja teorijskih pristupa kao što se to dogodilo sa etnoantropologijom. Te posledice su, s jedne strane, otvorile ogromno novo polje istraživanja i nove perspektive. Zaista je zapanjujuće kakvim se sve problemima etnoantropolozi bave, često veoma uspešno. S druge strane, one su pogubne, jer je (namerno ili nužno) izgubljena veza sa “tradicionalnom” kulturom, koja nas i dalje definiše kao struku u široj javnosti. Taj gubitak veze je prilično disfunkcionalan, jer smo izgubili vezu sa onim (možda) jednim što je bilo opipljivo ili stvarno u našim istraživanjima. Most ka drugim realitetima, koje bi i mi i drugi mogli prepoznati kao naše, nismo uspeli da izgradimo, a od tradicije smo stvorili, ispravno ipak, konstrukciju ili simulaciju. Sa dekonstrukcijom kao glavnom naučnom strategijom, jedina zajednička komponentna u našim istraživanjima postao je fenomen konstrukcije, koji je opredmećen i pretvoren u naš domen istraživanja. Naša je stvarnost to da nema stvarne stvarnosti, da ništa nije onako kako izgleda. Sada tako izabrani domen treba kapitalizovati, što nije lako u društvu u kome su esencijalizacija i pozitivizam još uvek određujuće naučne ideologije. Etnoantropolozi tako najbolje dokazuju dvostruku dimenziju identiteta: jedna dimenzija je askriptivna, i u njoj pokušavamo da razumemo sebe identifikujući se sa fenomenološkim i/ili dekonstruktivističkim pristupom, a druga dimenzija je deskriptivna, jer se tiče onoga kako nas drugi vide: različite strukture nas identifikuju sa proučavanjem tradicionalne kulture koja je u nestajanju. Imamo jednu ezotersijku priču, za nas same, i jednu egzoterijsku priču, za spoljašnjost. Ovaj problem se ogleda u sve većem zasnivanju naših radova na proučavanju proučavanja, ili na “antropologiji antropologije” (vidi Kovačević 2007, 33). Postmodernizam preti da postane stub naše discipline, ali društvo nije spremno za to. Mi smo tako u sve većoj izolaciji. Takav odnos prema našoj struci, često neopravdan, zapaža se, između ostalog, i

⁹ Po Naumoviću, uloga etnologa obeležena je dvostrukim pripadništvom, i baziра se na činjenici da je istraživač istovremeno i pripadnik zajednice koja se proučava, i pripadnik naučne zajednice koja pomenutu etničku/nacionalnu zajednicu proučava, istovremeno se i trudeći da otkrije naučne istine, i da ne ugrozi interese svoje etničke zajednice koja je predmet proučavanja (vidi Naumović 1998).

na različitim nivoima na kojima se procenjuje kvalitet istraživanja ili radova: u mom slučaju, taj nesklad između stvarnog i mogućeg zapaža se u fakultetskoj komisiji koja prihvata i ocenjuje doktorske disertacije, odnosno u različitim vrstama komisija koje prihvataju i ocenjuju naučne projekte. Tu se javlja često nipodaštavajući odnos prema etnoantropolozima jer se oni smatraju onima koji se ne bave ničim suvislim. Pojedini pripadnici naše discipline na to reaguju emotivno i zauzimaju odbrambeni stav koji nas vodi u još veću izolaciju, i prkosom potvrđujemo zauzeti kurs. Na taj način, nešto poput kompleksa niže vrednosti jedne male i neuticajne naučne zajednice, pretvara se u kompleks više vrednosti i u identifikovanje sa ulogom avangarde, jer se nerazumevanje tumači posledicom nespremnosti i nazadnosti drugih.

D) *Ne-akcionost ili ne-angažovanost.*

Vrlo često se srećem sa studentskim radovima u kojima student nije u stanju da teorijski, apstraktno osmisli ili prepozna problem. On može da ga percipira isključivo kroz pokušaje iznalaženja njegovog praktičnog rešenja. Studenti često ne žele da se bave teorijskim razmatranjima već aktivnim delovanjem na problem: oni traže praktična rešenja za suzbijanje negativnih pojava ne težeći njihovoj teorijskoj konceptualizaciji. Istraživanja koja nemaju direktnu praktičnu primenu nisu smisljena velikom broju studenata, usmeravanje ka teorijskim aspektima problema dovodi do slabih rezultata jednog broja studenata, odnosno do obeshrabrivanja i dezorijentacije kandidata. Antropolozi se u Srbiji danas bave raznim stvarima, ali nemaju svoj isključivi domen istraživanja, i ne umeju (ili se ne trude) rezultate svojih istraživanja da pretvore u konstruktivne i konkretne akcije koje utiču na društveni život. Često opravdanje za to nalazimo u izvornoj misiji humanističkih nauka, čiji smatramo da smo najčistiji ili najuzvišeniji predstavnici. Humanističke nauke, prema takvom viđenju, nemaju, i ne treba da imaju, angažovanost ili akcionost, već su tu da otkrivaju ono ljudsko u nama, da nam otkrivaju dublje i/ili više nivoe naše egzistencije. Međutim, to nikako ne znači da ne možemo, ili ne smemo, da budemo istovremeno i akcioni ili praktični. Teško je verovati da ćemo opstati samo zato što mi verujemo da nudimo društvu nešto što je vredno; to mora verovati i društvo, i to na osnovu realnih pokazatelja. Akcionost ili angažovanost naših istraživanja, naravno, ne zavise samo od nas. Međutim, mi nismo u dovoljnoj meri iskoristili prostor i sredstva koja nam se nude. Klotar Rapaj je, u sferi marketinga, pokazao kako antropologija može biti korisna (vidi Rapaille 2006). Baveći se istraživanjima tržišta, za potrebe velikih kompanija, on je dokazao da antropologija može ponuditi efikasnije rezultate nego discipline koje su tu sferu društvene stvarnosti omeđile i stavile tapiju na nju: sociologija i psihologija. Međutim, prevelika atomizacija etnoantropoloških istraživanja u Srbiji gde, u najboljem slučaju, na jednom problemu radi par

istraživača, stvara situaciju u kojoj dolazi do rasipanja energije na preveliki broj tema, a onemogućava stvaranje i iskorišćavanje kumulativnog efekta. U društvu u kome ne radi industrija, u kome vlada korupcija, u kome postoji veliki odliv mozgova, u kome nema dovoljno sredstava za kvalitetna istraživanja, u kome hronično nedostaje insitucionalnih rešenja, prostora za rešenje ovog problema virtualizacije discipline nema previše. Međutim, pravljenje određenih akcionih planova, izbor strategija, taktika, metoda i sredstava, kao i školovanje odgovarajućih kadrova za budućnost, omogućili bi nešto svetliju budućnost primeni naših znanja.

2) Metodološki problemi:

A) *Nesposobnost/nezainteresovanost za deskripciju problema.*

Gotovo svi studenti, a i mnogi od nas istraživača, imaju problem sa onim fazama izrade naučnog rada (ili seminarskog, diplomskog, master, doktorskog rada) koje predstavljaju pripremu ili osnovu za analizu i zaključke. U tom pogledu izdvaja se problem deskripcije problema ili predmeta istraživanja. Često se isključivo, ili preterano i prebrzo usmeravamo na suštinu i na tumačenje, pre nego što smo izvršili iscrpnu formalnu analizu. Ovakav pristup narušava kredibilitet rezultata istraživanja, čini rad manje interesantnim, onemogućava arhiviranje građe, odnosno onemogućava utvrđivanje stvarnih činjenica, naknadnu analizu materijala i naknadnu komparativnu analizu. Radovi pisani na ovaj način su previše ezoterijski ili nerazumljivi velikom delu čitalačke ili slušalačke populacije. Nedostatak ovog dokumentarističkog postupka udaljava nas od osnovnih postulata naučnog empirijskog istraživanja, koji odvajaju naučno i profesionalno istraživanje od amaterskog istraživanja. Naučni rezultati koji se postižu sa takvim nedostacima manje su otporni na naučnu kritiku, a radovi koji imaju taj nedostatak postaju slični, u najboljem slučaju, filozofskim razmatranjima ili, u najgorem slučaju, pamfletima. Izostavljanjem formalne analize gube se prilikom viših nivoa analize iz vida različiti, veoma bitni momenti za razumevanje proučavanog problema, a bez deskripcije teže se uočava i veza između različitih faktora koji utiču na problem (o problemima istraživanja vidi više u Bryman 2012).

B) *Oslanjanje isključivo na izjave ispitanika (nedostatak dobre građe ili loše odabrana tema).*

Jedna od najvećih prednosti ili kvaliteta etnoloških i antropoloških istraživanja je upravo u tome što otkrivaju podatke koji se metodama drugih disciplina ne mogu dobiti. O potrebi dopunjavanja slike proučavanog problema koja je stečena na osnovu izjava ispitanika, sa slikom koju je moguće steći putem posmatranja njihove prakse, studenti etnologije/antropologije upoznaju se već na prvoj godini studija. U situacijama kada nije moguće posmatrati praksu, moguće je dodatne razjašnjavajuće podatke dobiti ve-

ma suptilnim i sistematičnim dubinskim ispitivanjem narativa, koji nisu puko davanje izjava ili odgovaranje na konkretna pitanja. U pojedinim situacijama veoma je teško doći do bilo kakve građe osim one koju ispitanici sami saopštavaju, odnosno koju ispitanici žele da daju. Tu se istraživanje iscrpljuje na konceptualnom nivou, odnosno istraživač se zadržava na onome kako bi trebalo da bude ili sa davanjem opisa idealnog modela ponašanja. U takvim situacijama ispitanici su često zainteresovani da kontrolišu ne samo kontekst, nego i diskurs tokom istraživanja: oni su zainteresovani da izgrade ili sačuvaju određenu predstavu o sebi u široj javnosti, i u tu svrhu žele da iskoriste istraživača. Rezultati istraživanja koja dopiru samo do opisanih nivoa nisu naročito značajni, a građa koja se dobija takvim istraživanjima nije naročito vredna ili nedostupna. Postavlja se pitanje: treba li dozvoliti takva istraživanja, odnosno mogu li se takva istraživanja vrednovati kao naučna, ili kao dostojna magistarske ili doktorske teze? Smemo li reći da je to promašena tema, ili da je to loše odabran predmet istraživanja? Ukoliko ne postoji mogućnost provere onoga što nam je rečeno, odnosno ukoliko nam se sugeriše da se praksa ne razlikuje od koncepcija ili stavova, onda možemo reći da smo izmanipulisani kao istraživači, i da rezultati našeg istraživanja nemaju naučni značaj. Svaki istraživač bi morao da bude svestan da ukoliko ne može da dođe do relevantne građe, neće moći ni da zadovolji zahteve naučnog rada. Iako ovaj problem ne bi mogao da se svrsta u grupu sindroma vezanih za etnologiju/antropologiju, odnosno etnolozi su njemu najmanje izloženi od predstavnika svih drugih društvenih i humanističkih disciplina, tendencija da se tako pristupa proučavanju u etnologiji/antropologiji postaje prilično jaka, naročito u diplomskim i master radovima.¹⁰ Svrstavanje ovog problema u grupu onih koji su prepoznati kao paradigmatični za krizu etnologije/antropologije stoga ima preventivni, a ne kurativni značaj.

C) Nedostatak autorefleksije, odnosno nesvesnost (ili izbegavanje) sebe kao dela problema istraživanja.

Većina naših radova obeležena je, manje ili više, vešto sakrivenom pozicijom subjekta, odnosno autora. Pozicija autora je objektivizovana, što znači da sugeriše da je ponuđeno viđenje problema o kome se piše jedino ispravno ili jedino moguće. Naučni problem koji se obrađuje posmatra se kao da stvarno, objektivno postoji u spoljašnjem svetu, i da njegov izbor za objekt istraživanja nije ni u kakvoj vezi sa interesima i afinitetima istraži-

¹⁰ U poslednje vreme učestvujem u velikom broju komisija za ocenu radova koji se bave malim verskim zajednicama u Srbiji. Budući da autori tih radova uglavnom nisu članovi proučavanih zajednica, oni se oslanjaju isključivo na ono što im članovi govore. Sa kandidatima na odbranama, zajedno sa ostalim članovima komisije, raspravljam o tome i pokušavam da im ukažem na probleme u vezi sa takvim pristupom.

vača. Istraživač se ponaša kao da nema nikakvu ulogu u stvaranju tog naučnog problema, odnosno kao da ne snosi nikakvu odgovornost za njegovo postojanje, već da se njegova funkcija iscrpljuje u prepoznavanju i izdvajanju problema. Međutim, nije mali broj onih istraživača koji smatraju da je spoljašnja, tzv. objektivna stvarnost, samo projekcija unutrašnjih procesa.¹¹ U našim radovima nema predstavljanja istorije ličnog odnosa istraživača sa proučavanim problemom, čime se stiče utisak da je određeni problem kojim se bavimo objektivno, a ne i subjektivno, značajan. Na taj način iz istraživanja se izostavljaju najvredniji i nainteresantniji podaci.¹² Time se postiže dvojaka šteta: neistinitost i neinteresantnost. O problemu distanciranja istraživača od svog istraživanja, i od rezultata istraživanja, pisao je i Burdije (Bourdieu 1990, 1), smatrajući da je to jedan od važnih problema istraživača u društvenim naukama. Burdijeova kritika takvog pristupa indirektno i verovatno nenamerno proizlazi iz opšte marksističke teorije otuđenja, pri čemu se mi kao proizvođači naučne stvarnosti otuđujemo od proizvodnog procesa i od proizvoda rada. Ne treba podsećati da su od Mikluhomaklaja, preko Malinovskog pa do Džozefa Marfija, uvek najvrednije i nanzanimljivije studije bile one koje su prilikom prikazivanja zanimljivih problema mnogo govorile i o položaju i ličnosti samog istraživača. Putopis, kombinovan sa autobiografskim pristupom, tako se polako gubi iz naših istraživanja, iako je upravo to ono što najviše zanima širu čitalačku publiku, odnosno naše studente. Sa tim problemom usko je povezano i otuđivanje procesa istraživanja života od stvarnog života, ili od procesa življenja. Taj rascep između naučnog i životnog iskustva nije nužan i prirodan. Fuko je, u tom smislu, pisao da čitaoce sve više zanima stvarni život, stvarno iskustvo, a ne knjiško iskustvo, definišući problem kroz sintagmu “zarobljeno znanje”. To znanje je izgubljeno ili zatrpáno u formalnim sistematizacijama, marginalizovano i diskvalifikovano kao nekonceptualno, i treba ga osloboditi (vidi Fuko 1998). Sopstveno životno iskustvo jeste važan naučno-istraživački resurs, a doslednom sistematizacijom tog iskustva dobija se prvorazredna građa. Argument da i druge discipline pokazuju ove slabosti ne može da nas opravda, jer su nama u tom smislu potpuno određene ruke, dok većina drugih disciplina pokazuje tendenciju ka sve većoj standardizaciji.

¹¹ Ovako grubo prikazani proces je prepoznat i opisan i od strane prvih konstrukcionista. Oni su ga podelili na fazu eksternalizacije, fazu objektivizacije i fazu internalizacije (vidi Berger/Luckmann 1966).

¹² Zbog toga sam studentima uveo vežbu pisanja motivacionog pisma, u onom obliku i sa onom svrhom koje ono ima u anglosaksonskom svetu (vidi Nedeljković 2012/II). Na taj način želeo sam da se vežbaju u sagledavanju sebe i da pokušaju sebe da prikažu iskreno i autentično.

D) Neopremljenost, nezainteresovanost i nespремност за komparativnu interpretaciju.

U starijoj etnološkoj/antropološkoj tradiciji pravlјene su jasne razlike između metodoloških postupaka koji se koriste pri analizi građe. Tako se, samo donekle opravdano, u etnoantropološke analize uvukla dihotomija na komparativni metod (ili komparativnu interpretaciju) i strukturalno-funkcionalni metod (koji, u određenoj meri i u izvesnom smislu, može biti poistovećen sa kontekstualnom interpretacijom). Ova dva postupka, iako se mogu posmatrati odvojeno i/ili nezavisno, nadopunјuju se, te se moraju posmatrati kao delovi јedne celine. U našoj savremenoj antropologiji strukturalno-funkcionalni metod (shvaćen u širem smislu) dobio je isklјučivu prednost, toliko se nametnuvši da je komparativni metod gotovo zapostavlјen. Smatram da je to u određenim slučajeвima veoma štetno po naša istraživanja, jer ih značajno limitira. Naravno da je neophodno proučiti kontekst u kome se proučavani problem proučava, odnosno da je potrebno proučiti njegove strukturu i funkciju unutar većeg sistema, ali se to može raditi na različite načine: u том smislu je veoma korisno uporediti proučavani proces/pojavu sa drugim, sličnim pojavama ili procesima, kako unutar istog, tako i u okviru drugih sistema. Tako se јasnije uočavaju značajke konteksta, odnosno sam kontekst dobija јasnije obrise i postaje razumlјiviji: tako se posredno ukazuje na uticaj okruženja ili istorije na proučavani problem. Nepostojanje upoređenja proučavanog (primarnog) problema sa problemom drugog tipa u istoj sredini, ili sa istim tipom problema u drugoj sredini (sekundarni problem), ne omogućava celovito sagledavanje primarnog problema i otežava pravilnu kontekstualizaciju.¹³ Ovo je rezultat, ili uzrok, nepoznavanja ili zanemarivanja globalne ili regionalne perspektive, što, opet, čini naša istraživanja prilično autističnim. Mi, praktično, poznajemo, ili bar tako pokazujemo, samo sami себе, i kao da želimo da tako i ostane. Osim toga, mnoge bitne postupke, izvore i tehnike, kao što su statistički podaci i arhivska građa, gotovo da ne poznajemo i ne upotreblјavamo, iako bi nam itekako koristili. Mi smo enkapsulirani unutar naših zamišljenih disciplinarnih i geografskih/kulturnih granica. Primena ili konsultacija kvantitativnog pristupa može ponekad ometati doslednu primenu kvalitativnog pristupa, ali je češći slučaja da može znatno poboljšati njegove performanse. Otkrivanje uporedive građe u drugim sredinama često je

¹³ Najčešće sam ocenјivao radove koji se bave identitetom ili kulturom neke etničke grupe. Da bi se razumeli taj identitet ili ta kultura, potrebno je sagledati karakteristike oblasti u kojoj se to dešava, odnosno karakteristike државе u kojoj se taj identitet i ta kultura razvijaju, kao što je potrebno sagledati i istorijat razvoja te grupe. Međutim, bez upoređenja proučavane grupe sa drugim grupama sličnog statusa u istoj држави, odnosno sa delovima te grupe u drugoj држави, mi ne možemo prepoznati i razumeti u potpunosti sve faktore koji utiču na grupu koja predstavlјa primarni predmet proučavanja.

mukotrpan posao, ali je takva građa značajno pomoćno sredstvo prilikom prepoznavanja raznih manje vidljivih faktora.

Zaključak

Polazeći od pretpostavke, koja je zasnovana na više objektivnih pokazatelja, da postoji kriza etnoantropološke discipline, odnosno da su interesi etnoantropologa ugroženi, pokušao da započnem širu raspravu o tome kako za tu krizu pronaći rešenje. Ovaj rad predstavlja pokušaj izrade jednog modela rešavanja tog problema, i to njegove prve faze, koja se odnosi na utvrđivanje slabosti unutar same discipline koje doprinose gore opisanom stanju. Na osnovu višegodišnjeg posmatranja sa učestvovanjem sakupljena je građa koja je ovde sistematizovana. Kao glavne slabosti koje sam mogao da zapazim javljaju se određene nedorečenosti u pristupima, što proizvodi situaciju u kojoj nisu jasno definisani osnovni metodološki postupci pri istraživanju, ali nije iskorišćen ni veliki potencijal koji se nalazi u određenim avangardnim rešenjima. Drugim rečima, baza je, u odnosu na stanje discipline od pre nekoliko decenija, oslabljena, a nadgradnja još uvek nije razvijena. Pomenute slabosti sistematizovane su i podeljene u dve grupe: metodološku i ideološku (ili identitetsku). U cilju popravljivanja stanja, a na osnovu analizirane građe, može se ponuditi nekoliko opštih rešenja: bolja saradnja između predstavnika različitih etnoloških/antropoloških institucija, bolja prezentacija discipline i zajednice u javnosti, i bavljenje kapitalnim naučnim i društvenim pitanjima.

Literatura:

Berger, P.L. and T. Luckmann. 1966. *The Social Construction of Reality*. Harmondsworth. Penguin.

Bourdieu, P. 1990. *Homo Academicus*. Stanford University Press.

Bryman, A. 2012. *Social Research Methods*. 4th edition. New York. Oxford University Press.

Fuko, M. 1998. *Treba braniti društvo: predavanja na Kolež de Fransu iz 1976. godine*. Novi Sad. Svetovi.

Kottak, C.P. 2008. *Anthropology: The Exploration of Human Diversity*. Twelfth Edition. McGraw-Hill International Edition.

Kovačević, I. 2001. *Istorija srpske etnologije I-II*. Beograd. Srpski genealoški centar.

Kovačević, I. 2007. Deset antiteza jednom postizmu u antropologiji. U: S. Nedeljković (ur.). *Antropologija savremenosti*. Beograd. Srpski genealoški centar. 24-35

Milenković, M. 2006. Šta je (bila) antropološka "refleksivnost"? Metodološka formalizacija. Beograd. , No. 2 (1). 157-184.

Milenković, M. 2012. Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu http://www.anthroserbia.org/Content/PDF/Articles/15_EAS_12_Milenkovi%C4%87_202-206.pdf

Monaghan J. And P. Just. 2003. Socijalna i kulturna antropologija. Sarajevo. Šahinpašić.

Naumović, S. 1998. Romanticists or Double Insiders? An Essay on the Origins of Ideologized Discourses in Balkan Ethnology. *Ethnologia Balkanica* 2. 101-120.

Naumović, S. 2008. Brief Encounters. Dangerous Liaisons and Never-ending Stories: The Politics of Serbian Ethnology and Anthropology in the Interesting Times of Yugoslav Socialism. In: Mihailescu, V., Ilija Ilijev and Slobodan Naumović (eds.). *Studying Peoples in the People's Democracies II: Socialist Era Anthropology in South-East Europe*. Berlin. Lit verlag. 211-260.

Nedeljković, S. 2012/I. Looking for the right formula: Studies of ethnicity in Serbia. *Antropologija*. Sveska 2. God. 2012. Institut za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta. Beograd. 273-290.

Nedeljković, S. 2012/II. Primena antropologije u individualnom projektu reforme nastave na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Ljubljana. EduVision conference. 57-85.

Pavićević, A. 2011. Current and/or Relevant? Some Reflections on Autonomy of Scientific Opinion Based on Experience of Serbian Ethnology/Anthropology at the Beginning of Third Millennium. *Cesky Lid* 98, 2011, 3. 227-238.

Pejčić, B. (ur.) 1995. Metodologija empirijskog naučnog istraživanja. Beograd. Defektološki fakultet.

Prelić, M. 2008. Ethnographical Institute of the Serbian Academy of Sciences and Arts (SASA) in Search of the Lost Subject of Serbian Ethnology: From Ethnos to Ethnic Identity. In: Mihailescu, V., Ilija Ilijev and Slobodan Naumović (eds.). *Studying Peoples in the People's Democracies II: Socialist Era Anthropology in South-East Europe*. Berlin. Lit verlag. 261-284.

Rapaille, C. 2006. *The Culture Code: An Indigenous Way to Understand why People Around The World Live and Buy as They Do*. New York, Broadway books.

Simonović, D. i M. Milenković 2008. Ponovno promišljanje šeme "sredstava kao ciljeva": metodološki potencijali društveno angažovanog istraživanja. Beograd. *Etnoantropološki problemi*, god. 3, sv. 1. 205-228.

Van Dijk T.A. 2008. *Discourse and Power*. New York. Palgrave Macmillan.

Žikić, B. 2009. Pogled na kulturu revizije iz ugla univerzitetskog nastavnika etnologije i antropologije. Beograd. Etnološko-antropološke sveske No. 13 (13). 69-73.

Žikić, B. 2012. Terensko istraživanje i naučno znanje u etnologiji i antropologiji. Beograd. Antropologija No. 1 (12). 9-25.

Izvori:

“Florida Governor: Anthropology Not Needed Here”, na <http://blogs.plos.org/neuroanthropology/2011/10/11/florida-governor-anthropology-not-needed-here/> od 27.11.2012.

Saša Nedeljković

The effect of the patterns of professional conduct among the ethnologists and anthropologists in Serbia today on the quality of research

This paper deals with certain aspect of the crisis that the ethno-anthropological discipline finds itself in Serbia today. When addressing the problem the assumption was made that the crisis is at least partly caused by certain regularities (patterns) in the professional conduct of the majority members of ethno-anthropological community that have a negative effect on the quality of research, that is, they affect the public reception of these studies adversely. Observation and systematization of experiences led to the discovery of a certain number of these patterns which are interconnected and interdependent. They were observed in students of all levels of study in ethnology and anthropology as well as among many of the professional researchers. These patterns consist of identical (or ideological) and methodological segments and the paper makes an attempt to define and contextualize them.

Key words: ethnology/anthropology, Serbia, crisis, patterns of behaviour